

KADOC

Documentatie- en Onderzoekscentrum
voor Religie, Cultuur en Samenleving
Interfacultair centrum K.U.Leuven

NIEUWSBRIEF

01|02|03|04|05|06|07|08|09|10|11|12|2006

Werken mee aan dit nummer / Lieve Claes / Jan De Maeyer / Peter Heyrman / Godfried Kwanten / Jan Roobrouck / Maarten Van Dijck / Luc Vints

Vormgeving / Alexis Vermeylen

Druk / Peeters, Herent

Verschijnt tweemaandelijks / wordt op aanvraag kosteloos toegezonden

Kantoor van afgifte / 3000 Leuven 1

Verantwoordelijke uitgever / Emiel Lamberts / Schoonzichtlaan 52 / B- 3020 Herent

KADOC / Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving

Adres / Vlamingenstraat 39 / B - 3000 Leuven

Telefoon / +32 (0) 16 32 35 00

Fax / +32 (0) 16 32 35 01

E-mail / postmaster@kadoc.kuleuven.be

Internet / <http://kadoc.kuleuven.be>

Giften voor KADOC / kunnen worden overgemaakt op rekeningnummer 432-0000011-57 van de KU.Leuven met vermelding 'gift KADOC TQO-MECEN1-P3610'.

Vanaf 30,00€ wordt een fiscaal attest bezorgd.

Cover: VKAJ-Romebedevaart, 1931.

- 4 Wegbereider en specialist van de taalwetgeving
Archief Raf Renard
- 6 De kloosterkwestie
Het vermogen van de religieuze instituten, 1773-1921
- 10 Christelijke mannelijkheid. Paradox van de moderniteit
Internationale workshop in Farfa
- 14 Evviva Pio Undecimo
Een blik in de geheime archieven van Pius XI
- 16 De plaats en het moment
Tentoonstelling over Gustaaf Drossens, scheidist en fotograaf

4	6	6
10	14	16

Wegbereider en specialist van de taalwetgeving

Archief Raf Renard

Nadat KADOC enkele jaren geleden het archief van Maria De Leebeeck verwierf, kreeg het centrum nu de persoonlijke dossiers van haar echtgenoot Raf Renard in bewaring. Die doorliep een gevarieerde loopbaan. Als Vlaamsgezinde jongeling kwam de kersverse jurist in de jaren 1930 onder de bekoring van het Verdinaso en zijn charismatische leider Joris Van Severen. In 1961, en na een omweg in de Katholieke Werkgeversbeweging en de privésector, geraakte Renard als taalwetspecialist verbonden aan het kabinet-Arthur Gilson. Uiteindelijk viel zijn loopbaan in een definitieve plooi als voorzitter van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht. Zijn persoonlijk archief belicht enkele belangrijke fasen van dat curriculum.

De archiefvormer

Raf Renard werd op 24 november 1911 in Rollegem bij Kortrijk geboren. Hij onderging er de flamingantische invloed van de lokale onderpastoor, Maurits Geerardyn. Na zijn studies in de rechten te Gent werd hij advocaat in Kortrijk. In de jaren 1930 was hij actief betrokken bij het Verdinaso en onderhield hij vriendschappelijke relaties met zijn leiders, onder anderen Joris Van Severen. Bij het overlijden van die laatste in 1940 trok Renard zich terug uit de beweging. Tijdens de bezetting hield hij zich afzijdig van politieke of Vlaamsgezinde actie.

Na de bevrijding was Renard eerst sociaal secretaris van de Federatie van de Scheikundige Nijverheid, vooraleer in 1949 aan het

hoofd te staan van het secretariaat van de Federatie van Katholieke Werkgevers. Eind 1954 verliet hij die organisatie en werd hij directeur van de personeelsdienst van de Renaultfabrieken te Vilvoorde. In 1957 wisselde hij die functie in voor een betrekking als directeur bij de nv Serai te Brussel.

In de jaren 1960 nam de carrière van Renard een andere wending en speelde hij een belangrijke rol in de Belgische staatkundige ontwikkelingen. Vanaf 1961 drukte hij als adjunct-kabinetschef van minister van Binnenlandse Zaken Arthur Gilson een belangrijke stempel op de nieuwe taalwetgeving zoals die in de zomer van 1963, onder andere bij

de onderhandelingen in Hertoginnedal, gestalte kreeg. De taalgrens werd definitief vastgelegd, de taalgebieden werden afgegrend en de wetgeving op het taalgebruik in bestuurs- en onderwijszaken werd aangepast. Bij de interpretatie en toepassing van die nieuwe taalwetten zou Renard een eersterangspelen. Het parlement stelde hem in 1964 immers aan tot voorzitter voor het leven van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht (VCT), een functie die hij bleef uitoefenen tot aan zijn pensioen in 1976. Johan Fleerackers volgde hem toen op. Onder leiding van Renard ontwikkelde de VCT zich tot een gezagvolle, onafhankelijke instantie die onder andere toezicht hield op de toepassing van de taalwetgeving. Ook al beschikte de commissie niet over sanctionerende bevoegdheden, toch speelde ze een belangrijke rol inzake precisering van de taalwetbepalingen, klachtenbehandeling en taalwetadviezen.

Renard werd in 1970 ook voorzitter van de nieuw opgerichte Stichting Ons Erfdeel. Gegroeid uit en aanleunend bij het tijdschrift Ons Erfdeel streefde dat initiatief naar een dynamische Nederlandse cultuurpolitiek in binnen- en buitenland. Renard bekleedde die post tot 1996. Ook van de Orde van den Prince was hij enkele jaren (1981-1984) voorzitter.

Raf Renard was getrouwd met Maria De Leebeeck (1914-1984). Samen kregen ze tien kinderen. Over de Vlaams, sociaal en christelijk bewogen feministe Maria De Leebeeck berichtten we al in de *Nieuwsbrief* van januari 2001. Die publiciste en docente speelde in de periode 1950-1970 een pioniersrol in de ontvoogding van de katholieke Vlaamse vrouw. Uit haar talrijke artikels en lezingen in haar persoonlijk archief spreekt een modern emancipatie-idee, bijvoorbeeld inzake opvoeding en seksuele voorlichting, rolpatronen of de combinatie gezin - professionele loopbaan.

Het archief

Het archief-Renard vertoont belangrijke lacunes, bijvoorbeeld zijn optreden in het Verdinaso of zijn beroepsactiviteiten in de christelijke werkgeversbeweging. Van wat bewaard bleef, zijn de dossiers over de taalwetgeving van 1963 en de werking van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht het meest waardevol. Wat de taalwetten betreft, zijn er bundels aanwezig inzake de voorbereiding en de (parlementaire) genese. Ze werpen een licht op de kronkelige paden van de politieke besluitvorming, het spel van de belangengroepen en de moeizame zoektocht naar een taalcompromis. De dossiers aangaande de VCT slaan veeleer op de uitvoering van de taalwetten. Naast de oprichting, het statuut, de samenstelling en de opdrachten van de VCT behandelen ze concrete taaltoestanden in het veld (bijvoorbeeld in publieke diensten en onderwijsinstellingen). Vooral de notities en de briefwisseling over de interpretatie en toepassing van de nieuwe taalwetten zijn historisch interessant. Het archief van Johan Fleerackers sluit naadloos aan bij dat onderdeel en breidt daar nog een vervolg aan tot de jaren 1980.

Het archief-Renard bevat ook dossierreeksen met betrekking tot zijn voorzitterschap van de Stichting Ons Erfdeel en de Orde van den Prince. Persoonlijke en familiale stukken tonen het gezinshoofd en brengen zijn echtgenote in beeld. Ze laten ook toe het beeld te schetsen van een tot op hoge leeftijd maatschappelijk gedreven en geëngageerde Vlaming.

De ontsluiting van het archief-Renard is nagenoeg afgerond. Voor raadpleging van dit archief en dat van Maria De Leebeeck is toestemming vereist van de erfgenamen-bewaargevers.

Godfried Kwanten

De kloosterkwestie

Het vermogen van de religieuze instituten, 1773-1921

De vooraanstaande katholieke politicus Jules Malou schreef in 1864 dat de Belgische politieke discussies zonder kloosters en zonder dode hand maar saai zouden zijn: als een fontein zonder water. De (vermeende) rijkdom van de religieuze instituten en het ontbreken van een juridisch kader voor hun activiteiten vormden in de lange negentiende eeuw een voortdurend maatschappelijk strijdpunt. KADOC, de Onderzoekseenheid Moderniteit en Samenleving van de Katholieke Universiteit Leuven en de Vakgroep Geschiedenis van de Vrije Universiteit Brussel hebben een gezamenlijk FWO-project opgezet om de materiële situatie van en het debat over de religieuze instituten in de negentiende eeuw te bestuderen.

De financiële ondoorzichtigheid van het kerkelijk leven en de financiële macht van de religieuze instituten waren tijdens het ancien régime een doorn in het oog van de aanhangers van de verlichting en de civiele overheden. De kerk werd ervan beschuldigd door het systeem van 'de dode hand' grote bezittingen te accumuleren, waarop de wereldlijke macht geen greep had. Die geprivilegieerde positie, de politieke en economische macht

van de kerk en de maatschappelijke 'onnuttigheid' van vooral contemplatieve religieuze instituten waren belangrijke drijfveren voor de verlichte kerkhervormingen onder keizerin Maria-Theresia en Jozef II.

Religieuze instituten als maatschappelijk strijdpunt

Het beginpunt van de maatregelen tegen de religieuze instituten wordt doorgaans gesitueerd bij de afschaffing van de jezuïetenorde in 1773. Onder het Franse bewind, in 1796, werden alle kloosters en abdijen op het grondgebied van de Départements Réunis opgeheven en hun bezittingen werden aangeslagen. In 1797 volgden de meeste begijnhoven en de hospitaal- en onderwijscongregaties. Na de staatsgreep van Napoleon in november 1799 werd die politiek bijgestuurd. Het concordaat van 15 juli 1801 normaliseerde de betrekkingen met de Heilige Stoel enigszins. Napoleon bevestigde de vroeger genomen maatregelen tegen de kloosters, maar gaf vanaf 18 februari 1809 de hospitaalcongregaties wel een statuut. In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden werden nieuwe stichtingen slechts met mondjesmaat door de overheid aanvaard.

Het jonge België met zijn vooruitstrevende liberale grondwet garandeerde de vrijheid van eredienst en de vrijheid van vereniging en bood mede daardoor een vruchtbaar werkterrein voor de heroprichting van oude congregaties en orden en voor de stichting van nieuwe, vaak vrouwelijke, religieuze instituten. In het parlement kon echter geen consensus worden bereikt over een wettelijke regeling die het bestaan van de religieuze instituten juridisch zou consolideren. Kloosters en abdijen waren als feitelijke verenigingen zonder rechtspersoonlijkheid niet in staat om als gemeenschap goederen te ontvangen, te verwerven, te vervreemden of er transacties mee uit te voeren. In een aantal gevallen traden prominente leken, zoals Joseph de Hemptinne, op voor de congregaties. Voorbeelden zoals de familie d'Overschie de Neerijse, die in 1880 haar zomerverblijf ter beschikking stelde van de zusters annuntiaten van Ranst, zijn legio. De erkende congregaties werkten wel binnen een juridisch kader, maar ook zij wisten vaak geen blijf met de goederen of giften die ze kregen aangeboden.

Die dubbelzinnigheid leidde ertoe dat de materiële situatie van de religieuze instituten een maatschappelijk strijdpunt bleef, soms latent, maar ook culminerend in hevige publieke debatten in de marge van de schoolstrijd (1879-1884), in de schaduw van het Franse antiklerikale combisme (1902-1906) en in het kader van de politiek-religieuze verhitte rond de schoolwetsontwerpen van Schollaert en Pouillet (1911-1914). In 1857 viel de regering-De Decker zelfs na antiklerikaal straatruimoor over de wet op de liefdadige stichtingen. Die wet gaf de kloosters meer armslag in liefdadige werken. De liberalen vreesden voor een uitbreiding van de invloed van de kerk. De zogenaamde 'kloosterkwestie' vormt een sleutel tot diverse cruciale maatschappelijke fenomenen: het reveil, de organisatie en finan-

ciering van het religieuze leven, het katholiek onderwijs en de gezondheidszorg, de kenmerken en verschijningsvormen van de socio-politieke strijd tussen katholieken en antiklerikalen en de evoluerende verhoudingen tussen kerk en staat. Een begin van oplossing kwam er pas met de wet op de vzw's van 1921.

Twee clusters van onderzoeksvragen

Het onderzoek omvat twee complementaire invalshoeken, met onderzoeksvragen over enerzijds de materiële situatie van de religieuze instituten en anderzijds het politieke debat. Het project wordt begeleid door Els Witte en Roel De Groof van de VUB en Emiel Lamberts, Fred Stevens en Jan De Maeyer van de K.U.Leuven. Het eerste gedeelte van het onderzoek wordt op KADOC uitgevoerd, het tweede aan de Vakgroep Geschiedenis van de VUB. Beide onderzoeksluiken zijn aan elkaar gelieerd. De patrimoniumevoluitie en het concrete financiële beheer van de religieuze instituten kunnen niet worden begrepen zonder het maatschappelijk debat en de politieke frontvorming aangaande de 'kloosterkwestie' in rekening te brengen. Op zijn beurt had het politieke debat zijn autonome drijfkracht en wetmatigheden, maar werd het ook deels gestuurd door de evoluties en strategische opties van de religieuze instituten.

Een eerste luik van het onderzoek betreft een reconstructie van de omvang, de aard en het beheer van het globale kloosterpatrimonium in de betrokken periode. De centrale gegevensreeksen, verzameld via particuliere enquêtes, officiële tellingen en registratie, zullen worden samengebracht en geduid. Er wordt eveneens voortgebouwd op relevante datareeksen uit vroeger onderzoek.

Centraal in de vraagstelling staat de wijze waarop dat vermogen werd verworven, beheerd en aangewend. Het is onbekend

Illustratie: spotprent (detail) op de inhaligheid van de clerus, 1864.

welke financieringsbronnen in de loop der jaren primeerden. De rijkdom van de congregaties kon zeer uiteenlopen. Bepaalde gemeenschappen moesten zich op allerlei nevenactiviteiten storten om de eindjes aan elkaar te kunnen knopen, terwijl andere zeer welvarend waren. Ook inzake de uitgaven van religieuze gemeenschappen zullen patronen worden geïdentificeerd. Zeer diverse factoren speelden mee bij de structurering van het financiële beheer: het concrete apostolaat en de spiritualiteit van de religieuze instituten, de lokale context waarin ze fungeerden, de concrete sociale noden waarmee ze werden geconfronteerd, en de achtergrond en expertise van de leden en de familiale netwerken waarop ze een beroep konden doen. Het is bekend dat congregaties instructies en modellen inzake financieel beheer kregen aangereikt. Hun ontstaansgeschiedenis, inhoud en vooral toepassing werden echter nog nauwelijks onderzocht. Ook de invloed van de Heilige Stoel, die indien dat nodig werd geacht, ingreep bij de redactie van de constituties, bleef tot nog toe onderbelicht. Een belangrijk deel van de aandacht zal uitgaan naar de (juridische) constructies die werden ontwikkeld om de problemen ten gevolge van de afwezigheid van rechtspersoonlijkheid te kunnen omzeilen. Religieuze instituten lieten zich bijstaan door notarissen, bankiers en advocaten die hun vertrouwen genoten. Aan die netwerken wordt eveneens aandacht besteed.

Het tweede luik van het project beoogt een diepteonderzoek van het maatschappelijk debat over de kloosterkwestie. Hoe evolueerde de discussie, welke politieke actoren en groepen namen eraan deel, welke argumenten en beelden overheersten? De focus ligt daarbij op de beeldvorming en de polemieken tegen de achtergrond van de sociaal-economische, ideologische en politieke context. Een onderzoek van het algemene kader zal gepaard gaan met een analyse van de gevoerde vertogen op een zestal specifieke ijkmo-

menten rond de hoogtepunten in het parlementaire debat, publieke incidenten, gepolitiseerde rechtszaken en perspolemieken. Dat zal het mogelijk maken om de evoluerende standpunten van de diverse maatschappelijke en politieke groepen in kaart te brengen en de karakteristieken en determinanten van de maatschappelijke beeldvorming van de religieuze instituten te duiden.

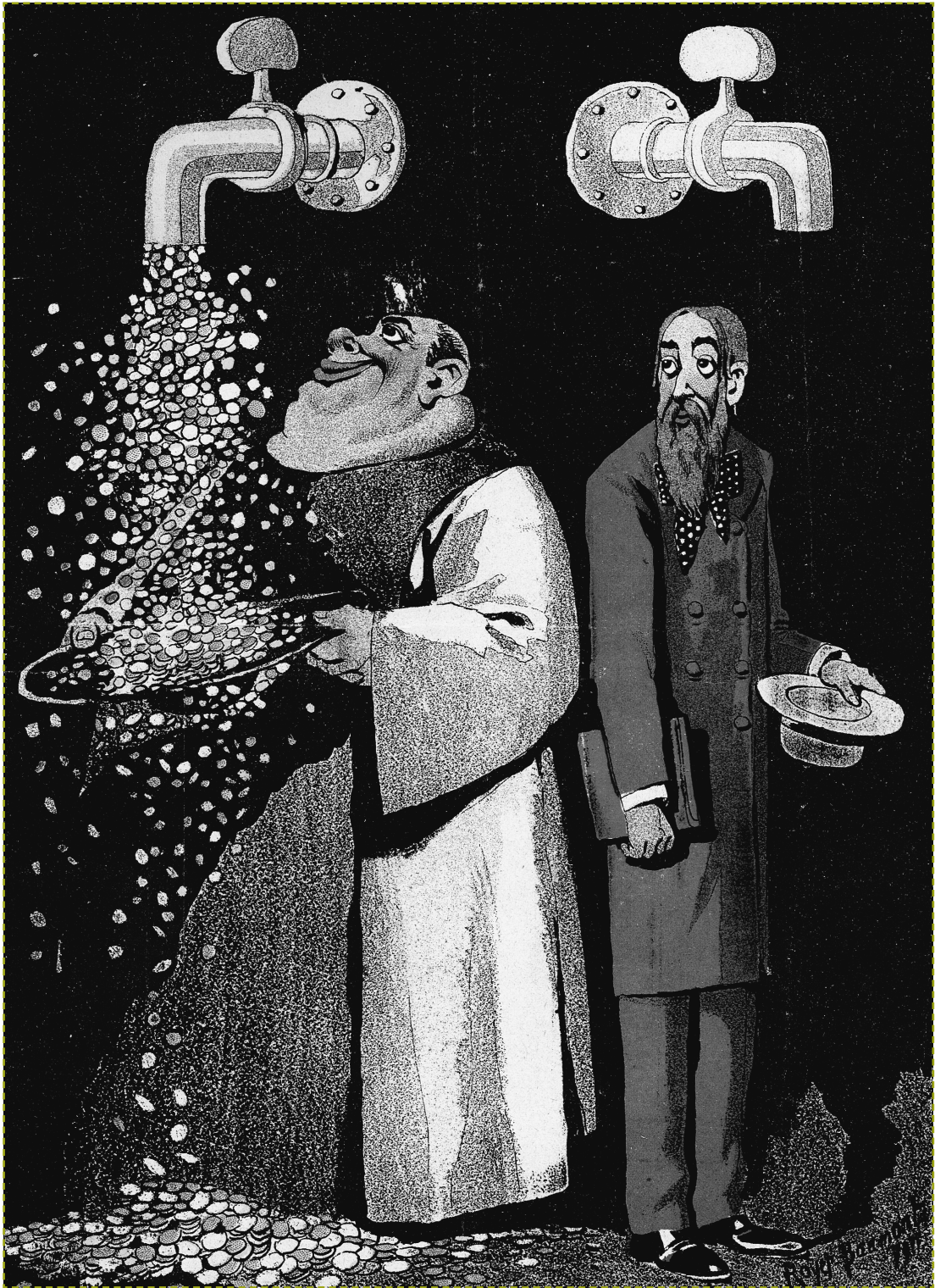
Onderzoeksperspectieven

De internationale historiografie over de juridische positie van religieuze instituten en ook het voorgaande studiewerk van beide onderzoeksgroepen hebben duidelijk gemaakt dat er moeilijk enkelvoudige etiketten op de evoluties kunnen worden gekleefd. Hoewel de soms virulente discussies aanhoudend antagonisme en doorgedreven frontvorming suggereren, werd op lokaal en regionaal vlak soms wel een functionele *modus vivendi* bereikt. De wijze waarop die compromissen tot stand kwamen, en de netwerken die ze vorm gaven, zijn echter grotendeels onbekend.

De resultaten van het onderzoek zullen worden gepresenteerd op wetenschappelijke bijeenkomsten in de loop van 2008. In de lente van dat jaar organiseert de VUB een symposium rond het politiek-maatschappelijk luik van de kloosterkwestie in een internationaal-comparatief perspectief. In het najaar volgt een internationaal colloquium over het goederenbeheer van de religieuze instituten dat wordt georganiseerd door KADOC in het kader van de onderzoeksgemeenschap Relins (Comparative research on religious institutes in Europe). Op basis van beide wetenschappelijke vergaderingen wordt vervolgens een gezamenlijke publicatie voorbereid.

Maarten Van Dijck en Peter Heyrman

Illustratie: antiklerikale spotprent op het schoolwetsontwerp van Schollaert, 1911.

Christelijke mannelijkheid Paradox van de moderniteit Internationale workshop in Farfa

Wat dreef een 25-tal onderzoekers uit Noord-West-Europa van 23 tot 29 maart II. naar een birgittinessenklooster in Farfa, ca. 50 km van Rome? De aangename streek, de vergezichten aan de rand van Lazio richting Apennijnen? Of de vroegmiddeleeuwse benedictijnenabdij met haar wonderlijk gaaf bewaarde kerk en bibliotheek? De zucht naar 'wetenschappelijk toerisme'? Niets was minder waar. De internationale groep onderzoekers was er samen om vijf dagen lang intens papers en lezingen te bediscussiëren over het thema van de mannelijkheid in de christelijke cultuur. Uiteraard was dat van de vrouwelijkheid ook nooit ver uit de buurt. Het was een intellectueel zeer verrijkende workshop, al miste het geheel wat uitlijning, coherentie en uiteindelijk ook afronding.

De workshop maakte deel uit van een groot opgezet onderzoeksproject van de Zweedse universiteit van Lund (onder de leiding van Yvonne Maria Werner), dat in een internationaal comparatief perspectief het thema van de mannelijkheid in de christelijke kerken in Noord-Europa bestudeert. Als buitenlandse experts werden naast Olaf Blaschke (Trier) ook Hugh McLeod (Birmingham) en Callum Brown (Dundee) aangetrokken. Bij dat inspirerende project vonden ondertussen ook een Nederlands (Nijmegen) en een Vlaams FWO-project (Gent en Leuven) aansluiting. De aanpak en eerste voorlopige resultaten van die projecten werden met gunstig gevolg voorgelegd aan het kritische oordeel van de buitenlandse collega's.

Missionering: proef op de som

In een eerste reeks lezingen, vooral van de Noord-Europese collega's, werd onder meer aan de hand van de ervaringen van protestantse zendelingen in Noord-China op het einde van de negentiende eeuw (Erik Sidenvall, Lund) aangetoond hoe de interculturele contacten die inherent deel uitmaakten van het missioneringswerk, het traditionele westerse mannelijkheidsbeeld overhoophaalden. Ook al werden de protestantse vrouwelijke missionarissen niet geacht effectief deel te nemen aan de missioneringsarbeid, in hun dagelijkse contacten met de Chinese seksegenoten en hun gezamenlijke ervaringen met kinderopvoeding, waren ze vaak veel effectiever dan de mannelijke aanpak via predicatie en vorming.

De grote bezielster van de workshop, Yvonne Maria Werner, hield een lezing over de rol van de mannelijkheid in de Noord-Europese katholieke missies. Uit haar betoog bleek dat de jezuïeten, in tegenstelling tot de barnabieten, in de negentiende eeuw niet veel ruimte gaven aan vrouwelijke religieuze instituten en niet wilden instappen in het patroon van de zogenaamde "Nonnen-Seelensorge". De Franse dominicanen, die in de jaren 1920 arriveerden, stonden daarentegen meer open voor het vrouwelijke element en de vrouwelijke aanpak via initiatieven voor kinder- en jeugdzorg.

Haalden de missionaire ervaringen de bestaande mannelijkheidsidealen overhoop, dan versterkten de landbouwkolonies (een vorm van inlandse kolonisering en missionering) van de Zweedse lutherse kerk en organisaties als het Zweedse Blauwe Kruis

(voor de rekrutering van jonge mannen voor kerkwerk) met hun opzet om probleemjongeren op te vangen en te heroriënteren, veeleer het klassieke mannelijkheidsbeeld (Anna Prestjan, Örebro). Het ideaal dat werd voorgesteld, was dat van de noeste ontginner (met een reminiscentie aan de middeleeuwse monniken) die in zijn labeur op het land in direct contact stond met de schepping en zijn Schepper. Zo werden de jongemannen in kwestie klaargestoomd om later het gezinsleven aan te kunnen en in de rol van zorgzame huisvader te stappen.

Remasculinisering van religie...

Soortgelijke gezinsbeelden werden ook aangereikt in de Lund High Church Movement (tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de Oxford Movement in de anglicaanse kerk) (Alexander Gustavsson, Lund). Vrouwelijke piëteit werd rond 1800 niet meer als problematisch ervaren en mannelijkheid hield voortaan ook toewijding aan religie en familielevens in. De klemtoon die in de tweede helft van de negentiende eeuw in de protestantse en anglicaanse kerken op het mannelijkheidsideaal kwam te liggen, zou kunnen worden geduid als een antwoord op de feminisering van de religie die de christelijke kerken in de eerste helft van de eeuw kenmerkte. De toenemende klerikalisering van de kerken lag dan in dezelfde lijn.

Diezelfde spanning of ambiguïteit tussen stoere mannelijkheid, fysieke kracht en zelfbeheersing enerzijds en liefde voor natuur en spiritualiteit anderzijds werd ook aangetroffen in de utopische, esoterische mantra van de Zweed Carl J.L. Almqvist (Inger Littberger, Lund). Die romantische dichter en componist wilde nieuwe mannen creëren, een soort van kruistocht organiseren voor mannen die het verlangen naar vrouwelijke aanwezigheid konden sublimeren door een intense beleving van evangelische radicaliteit. Sublimatie van

het wereldse ten voordele van het religieuze werd deels ook voorgehouden in de soldatenkringen ingericht door evangelicals in Zweden (Elin Malmer, Stockholm). Tijdens de discussies werd gewezen op gelijkenissen met de aanpak in katholieke soldatenkringen in België en andere West-Europese landen.

Uffe Jonas (Aarhus) bracht een verrassende analyse van de religieuze en zeer poëtische hymnes van Nicolai F.S. Grundtvig. Deze Deense protestantse dominee pleitte al in de negentiende eeuw voor de complementariteit van man en vrouw, liet het inferioriteitsdenken over de vrouwen ver achter zich en stak daarbij niet onder stoelen of banken dat de protestantse kerken de warme aanwezigheid van een Mariafiguur misten. Anders Jarlet (Lund) trok in zijn uiteenzetting over de Duitse piëtist Magnus Friedrich Roos de aandacht op de laatachtentiende-eeuwse dialoogboeken, met daarin uitgesproken vrouwelijkheids- en mannelijkheidsbeelden. Het genre van de dialooglitteratuur met een sterk normerende inslag zou ook buiten Noord-Europa kunnen worden onderzocht.

Of gewoon differentiëring?

De keynote-lezingen van de experts Blaschke, McLeod en Brown gingen vooral in op de differentiëring van religie in de era van de moderniteit (ca. 1750 - heden). Olaf Blaschke introduceerde recent de these dat de religie in de tweede helft van de negentiende eeuw 'remasculiniseerde' als een reactie op de feminisering in de eerste helft van de eeuw. Hij toonde dat aan door op een speelse en tegelijk ernstige manier de evoluerende voorstellingen van Christus te analyseren. Onder de uitdagende titel "veldmaarschalk Jezus Christus" illustreerde hij het gebruik van vaak militaire metaforen, onder meer in organisaties als de Heilig-Hartbonden. In de discussies werd erop gewezen dat ook moet worden onderzocht in welke mate de voorstellingen-

wijzen doorheen de tijd niet meer of minder sekse-gedifferentieerd werden naargelang het publiek waarvoor ze waren bestemd. Daarbij werd ook opgemerkt dat die differentiëring allicht ook gebeurde voor kinderen. De vraag stelt zich of er in dat verband ook niet kan worden gesproken van een infantilisering van religie (de grote populariteit van de figuur van het kindje-Jezus in de romantiek, tot de verlaging van de communieleeftijd tot zeven jaar door paus Pius X in 1909).

Hugh McLeod schetste aan de hand van drie types voorbeelden de verschuivingen inzake gender en religie tussen 1960 en 1990 in het Verenigd Koninkrijk. Hij begon met het charmerende beeld van de doe-het-zelver in de jaren 1960, als symbool van de 'gedomesticeerde mannelijkheid' bij uitstek. Mannen bleven vanaf de jaren 1960 meer thuis om samen

met hun levenspartner te klussen. De kerkgang moest wijken voor huiselijke taken (de opkomende tweeverdieners dienden dat in het weekend te doen) of voor rondtoeren en sporten met de kinderen. Het tweede type dat eind jaren 1960 opkwam, was dat van de radicale student, de 'smasher', de 'fucker', de seksuele en gayrevolutie inclusief. Het leidde mee tot het fenomeen van de gaykerken. Het laatste type was dan de hippie, die op zoek ging naar een alternatieve maatschappij, inclusief de Jezusbeweging.

Callum Brown daarentegen hing de evolutie in het Verenigd Koninkrijk tussen 1900 en 2000 op aan vijf figuren die telkens mentale verschuivingen vertegenwoordigden: van de vroegtwintigste-eeuwse religieuze opwekkers over 'trigger'-figuren, tot uiteindelijk de bekende Noord-Ierse dominee Ian Paisly. Hij betoogde dat, naarmate het draagvlak van de kerken smaller dreigt te worden (dat gold volgens hem ook voor de islam), mannen en mannelijkheid meer dominant op de voorgrond treden.

De boeiende uiteenzetting van de rooms-katholieke theoloog Gösta Hallonsten (Lund) toonde aan hoe in de orthodoxe kerken en in de rooms-katholieke kerk op een verschillende wijze wordt omgegaan met de vraag naar het vrouwelijke priesterschap. Daarbij maakte hij duidelijk hoe in beide tradities een eigen genderbenadering of -constructie werd gehanteerd. Hallonsten beklemtoonde dat de constitutie die paus Johannes Paulus II in 2004 over de positie van de vrouw in de rooms-katholieke kerk publiceerde, in positieve (en niet langer in negatieve) én complementaire termen is geschreven, iets wat de media en commentatoren te veel was ontgaan.

Illustratie: voorstelling van het kindje-Jezus, devotieprentje verspreid door de karmeliëten.

Nederland en Vlaanderen

Naast onderzoek in Scandinavië en het Verenigd Koninkrijk kwamen verschillende onderzoeksprojecten uit Nederland en Vlaanderen aan bod. In een eerste sessie stelde Marit Monteiro (Nijmegen) met haar medewerkers het project "Confessionele identiteit, gender en cultuur in het Nederland van de 20e eeuw" voor. Dat wil onder andere de positie van religie en de rol van de religieuze identiteiten in het dagelijkse leven onderzoeken. Daarbij worden twee hoofdtrajecten bewandeld en zijn er twee pilootprojecten. Een eerste hoofdtraject gaat de relatie na tussen culturele identiteit en educatie van jongeren in katholieke lycea en colleges (Marieke Smulders en Emanuel Tomassen). Het tweede traject bestudeert de Nederlandse dominanten en hun bijdrage tot de klerikale intellectuele (mannelijke) cultuur (Marit Monteiro). Boeiende materie vormen ook de twee pilootprojecten, enerzijds over het fenomeen van de uittredingen uit de religieuze instituten en de klerikale staat in de twintigste eeuw (Gabrielle Doren) en anderzijds over het uitgevershuis Paul Brand. Doren toonde aan hoe mannelijke clerici of religieuzen tijdens de Tweede Wereldoorlog in de gevangenkampen ervoeren hoe vrouwen voor de aanwezige mannen geen morele bedreiging, maar integendeel een kracht waren. Het zette volgens haar bevindingen vele religieuzen aan het denken. Internationaal vergelijkend onderzoek over die thematiek zou zeer welkom zijn.

Aan Vlaamse kant stonden twee projecten centraal, die als het ware elkaars tegenbeeld vormen. Patrick Pasture (Leuven) stelde als promotor-woordvoerder het FWO-project "Op zoek naar de goede katholieke, 1750-1950" voor, dat sinds 2005 aan de Universiteit Gent (copromotor Jan Art) en aan de K.U.Leuven (copromotoren Leen Van Molle, Vincent Viaene en Jan De Maeyer/KADOC) loopt. Het project bestaat uit twee luiken: "Hoe een goede katholieke worden. De rol van de katholieke edu-

catie van jongens en meisjes in Vlaanderen" (Thomas Buerman, FWO-U.Gent) en "De Heilig-Hartdevotie als representatie van vrouwelijkheid en mannelijkheid" (Tinneke van Osselaer, FWO-K.U.Leuven). Beide deelprojecten worden later nog uitvoerig in de *KADOC-Nieuwsbrief* voorgesteld.

Was Jan Art (Gent) verontschuldigd, dan prikkelde hij met Thomas Buerman in de uitdagerende paper "Is de katholieke man wel een echte man" de aandacht van de aanwezigen. Het is een fascinerende vraag in welke mate er gronden bestonden voor de negentiende-eeuwse antiklerikale kritiek dat aan de mannelijkheid van goede katholieken en clerici ernstig kon worden getwijfeld wegens hun al dan niet vermeende dociele houding tegenover het kerkelijk leergezag en hun gebrek aan autonoom denken.

Boeiende reacties lokte ook de voorstelling uit door Leen Van Molle van het publicatieproject "Beyond Pleasure: Cultures of modern asceticism." Het redactieteam (Sofie De Caigny, Evert Peeters, Leen Van Molle, Geert Vanpaemel en Kaat Wils, allen K.U.Leuven) poneert het nieuwe concept 'moderne ascese' om inzicht te geven in niet-religieuze vormen van individuele zelfvervolmaking en collectieve disciplinerende die zich vanaf de jaren 1890 tot 1960 manifesteerden. De vraag stelt zich of die moderne ascese als een transformatie van de traditionele religieuze ascese kan worden beschouwd. Tot slot stelde Jan De Maeyer het concept van het Vlaams-Nederlandse project "Religie en bewegingscultuur, 1850-1960" ter kritische reflectie voor. Het werd een vruchtbare discussie.

Voor de publicatie van de handelingen van de workshop is het nog te vroeg, maar het is alleszins de bedoeling van de Zweedse promotor-woordvoerder het geheel na revisie uit te geven.

Jan De Maeyer

Evviva Pio Undecimo

Een blik in de geheime archieven van Pius XI

De Vlaamse kunstenaars gingen om te bewonderen, de vromen gingen er om te bidden, de dichters om te dromen". Dat schreef Felix Timmermans in 1926 over Rome. De auteur droomde, bewonderde en bad. Maar niet iedereen verenigde drie types mensen in één persoon. Het citaat zegt iets over de veelheid aan interacties, die in het interbellum tussen Vlaanderen en het Vaticaan bestonden. Die wisselwerkingen hebben tot een rijk gedeeld patrimonium geleid. Maar helaas is het in erfgoedland niet altijd even duidelijk wat precies waar te vinden is.

Het project "Vlaanderen en het Vaticaan. De geheime archieven van paus Pius XI (1922-1939)" wil dat euvel verhelpen. Het is gewijd aan Vlaams en Belgisch erfgoed, bewaard in Vaticaanstad. Dat nieuwe engagement van KADOC ligt in de lijn van vroegere initiatieven. In samenwerking met het Belgisch Historisch Instituut te Rome (BHIR) stelde KADOC eerder regestenlijsten op voor de pontificaten van Leo XIII (1876-1903), Pius X (1903-1914) en Benedictus XV (1914-1922). Ook via andere projecten bouwde het centrum in de loop der jaren een grote ervaring op met de Vaticaanse context.

Erfgoedgids

Met de creatie van een handige gids en een gebruiksvriendelijk forum wil KADOC een boeiende dynamiek op gang brengen tussen de erfgoedsector, het onderzoeksmilieu én de onderwijswereld. Dankzij de steun van de Vlaamse Gemeenschap kon KADOC dit ont-

wikkelingsgerichte cultureel erfgoedproject begin 2006 lanceren. Een breed samengestelde interuniversitaire stuurgroep, inclusief een vertegenwoordiger van het BHIR, overziet de werkzaamheden. De Academia Belgica verleent logies in Rome.

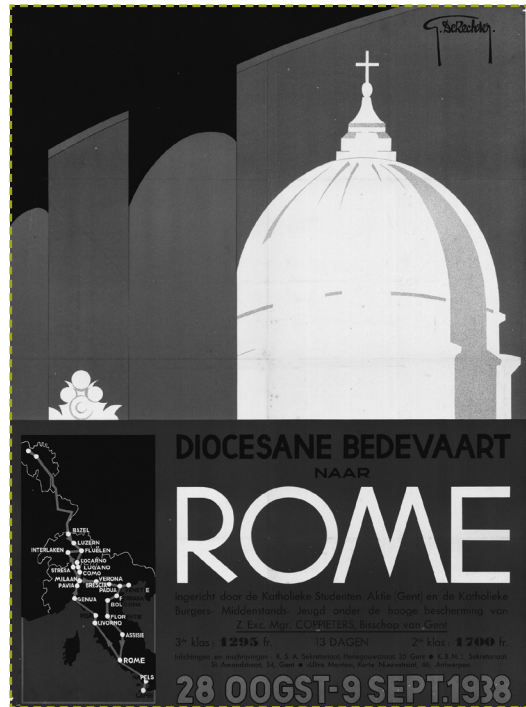
De beste manier om de ruime projectdoelstellingen te verwezenlijken is de aanmaak van een gebruiksvriendelijke (digitale) erfgoedgids. Die richt zich tot een breed publiek. Hoewel de ervaring leert dat de 'Belgica' in de Vaticaanse archieven nagenoeg volledig bestaan uit archiefmateriaal, levert KADOC een inspanning om een breed spectrum van erfgoedcategorieën te lokaliseren, te ontsluiten en inhoudelijk toe te lichten.

Illustratie: in juli 1929 verliet de paus, Pius XI, het Vaticaan voor het eerst sinds 1870.

Daarnaast richt het project zich op het beschrijven en contextueel inbedden van in het Vaticaan bewaarde archiefbestanden. Een aantal bronnenreeksen zijn immers cruciaal voor de relaties tussen Vlaanderen en de Heilige Stoel in het interbellum. Het gaat hier om het Staatssecretariaat, de nuntiatuur van Brussel en de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden. Behalve die drie centrale bestanden, kunnen ook andere Vaticaanse archieven belangrijke informatie bevatten, zoals die van de Congregatie voor Religieuzen en De Propaganda Fide. De meest relevante bronnen worden gemicrofilmd, gedigitaliseerd en aan de vorser ter beschikking gesteld. Dat gebeurt binnen de structuur van ODIS, volgens internationale standaarden (ISAD-G) en naar het model van de vroegere regestenlijsten.

Enkele onderzoeksperspectieven

Waarom al dat monnikenwerk zo noodzakelijk is? Omdat het Vaticaanse erfgoed op veel vlakken een caleidoscopisch beeld geeft van de vroegere samenleving. Voor het interbellum, in ons onderzoek een centraal aandachtspunt, leert het bijvoorbeeld meer over de toenemende economische, sociale, politieke en ideologische spanningen. Het pontificaat van Ambrogio Achille Ratti (Pius XI) werd immers gekenmerkt door een aantal belangrijke ontwikkelingen die de vraag naar de wisselwerking tussen het religieuze en politieke veld aan de orde stellen. Pius XI sloot het Verdrag van Lateranen (1929) met de Italiaanse staat, was getuige van de groei van het fascisme in Italië en het nazisme in Duitsland. Beide stromingen werden door hem veroordeeld (*Non abbiamo bisogno* in 1931 en *Mit brennender Sorge* in 1937). Deze paus pleitte voor een gedreven katholieke missionaire beweging, evenwel met respect voor lokale culturele tradities. Hij was echter bij uitstek de pleitbezorger van de Katholieke Actie, een wereldwijde apostolische lekenbeweging. Zijn internatio-

nale oriëntatie bleek ook uit de nauwe diplomatieke betrekkingen die hij aanknoopte met landen over de hele wereld.

Met België onderhield de Heilige Stoel eveneens intense relaties. Het Vaticaan interfereerde in nagenoeg alle maatschappelijke spanningsvelden tijdens het interbellum. Het Vaticaanse bronnenmateriaal werpt mogelijk een nieuw licht op de thematiek van het Belgische en Vlaamse nationalisme en de opgang van extreem rechts. Wat dacht de Heilige Stoel bijvoorbeeld over het VNV en Rex? Hoe ging de curie om met het Vlaams nationalisme? Hoe schatte de Heilige Stoel de partijpolitieke ontwikkelingen in België in? Sloegen de pauselijke milieus de evolutie van de Vlaamse katholieke zuil gade? Ook op talloze andere vlakken dringen vragen zich op. Wie deed in de betrokken periode een beroep op de Heilige Stoel? Hoe probeerde Rome de pola-

Illustratie: affiche van Gabriël De Rechter voor de Oost-Vlaamse Romebedevaart van 1938.

rising van katholieke massabewegingen tegen te gaan? Met welke blik keek het pauselijke gezag aan tegen de missionaire activiteiten die uitgingen van onze regio? Het is slechts een kleine greep uit de bundel onderzoeksvragen die voorliggen.

Zo valt het bijvoorbeeld op dat naar het fenomeen van de Romebedevaart in België nog nauwelijks onderzoek werd verricht. Het verschijnsel 'pelgrimage' verdient nogtans van naderbij te worden bestudeerd wegens zijn intrinsieke dynamiek en brede maatschappelijke relevantie. Diverse organiserende instanties zijn zelf reeds het voorwerp van uitgebreid onderzoek geweest. Wie echter informatie wil opdiepen over hun bedevaarten, wordt in de voetnoten vaak verwezen naar onontgonnen archiefstukken.

Educatief pakket

Behalve de archiefontsluiting en de realisatie van de erfgoedgids, voorziet het project ook in een educatief pakket dat jongeren uit de derde graad ASO en TSO wegwijs zal maken in de geschiedenis van de Heilige Stoel en de relaties tussen Vlaanderen en het Vaticaan. Om de leerstof op een heldere en overtuigende manier over te brengen, worden vanzelfsprekend moderne media ingeschakeld. Het educatieve pakket gaat bijvoorbeeld vergezeld van een eigentijdse website. Die wordt opgebouwd rond een aantal verhaallijnen die onderling met elkaar in verband staan. Attractieve thema's, zoals bijvoorbeeld het 'Rome-reizen', de plaats van het moderne Rome in de Nederlandstalige literatuur of het pausdom en zijn petite histoire, bieden openingen tot kennismaking met de Vaticaanse instellingen en structuren en de geschiedenis van de pauselijke diplomatie. Op die manier hoopt KADOC nogmaals een brug te slaan tussen de erfgoedsector en de onderwijswereld.

Peter Heyrman en Jan Roobrouck

De plaats en het moment Tentoonstelling over Gustaaf Drossens, scheutist en fotograaf

De Lokerse scheutist Gustaaf Drossens (1892-1962) heeft in de eerste helft van de twintigste eeuw met zijn passie voor de fotografie heel wat markante historische momenten vastgelegd. Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleef hij aan het front in West-Vlaanderen en maakte hij er indringende opnamen van wat een oorlog met zich kan meebrengen. In de jaren 1920-1940 was hij missionaris in het toenmalige Belgisch Congo en ontpopte hij zich als missiefotograaf. Na de Tweede Wereldoorlog documenteerde hij het religieuze en sociaal-culturele leven van zijn geboortestad.

"De plaats en het moment" brengt een ruime selectie uit het fotografische oeuvre van Gustaaf Drossens. De tentoonstelling loopt nog tot 30 juli in het Huis Thuysbaert aan het Stationsplein in Lokeren. Ze is een gezamenlijk initiatief van de Dienst Archief & Museum van de stad Lokeren en KADOC, waar de tentoonstelling in de loop van 2007 te zien zal zijn. Meer informatie vindt u op de website van KADOC. Daar kan u ook de catalogus bestellen, waarin teksten van Rik Van Daele, Johan De Vos en Luc Vints.

